

# Vårdnadsöverflyttning i samband med våld i familjen

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-7555-112-8  
Artikelnummer 2013-11-6

Publicerad [www.socialstyrelsen.se](http://www.socialstyrelsen.se), november 2013

# Förord

Socialstyrelsen har fått regeringens uppdrag (S 2012/8855 SAM [delvis]) att kartlägga i vilken utsträckning och i vilka situationer socialnämnden använder sin möjlighet att väcka talan om vårdnadsöverflyttningar i samband med våld i familjen eller när den ena vårdnadshavaren har dödat den andra. I uppdraget ingår att kartlägga kommunernas riktlinjer och rutiner när det gäller vårdnadsöverflyttningar i denna typ av situationer.

Kartläggningen ska ge ett underlag för att bedöma om socialnämnden behöver ta ett större ansvar för att uppmärksamma behovet av en vårdnadsöverflyttning. Dessutom ska den visa om några åtgärder behöver vidtas för att socialnämnden ska uppmärksamma frågan i större utsträckning.

Utredare Olga Gislén har gjort kartläggningen och skrivit rapporten i nära samarbete med Gunilla Cederström, utredare, och Maria Öman, statistiker. Den juridiska granskningen är gjord av Shriti Radia. Ansvarig tf enhetschef är Annika Remaeus.

Lars-Erik Holm  
Generaldirektör



# Innehåll

Förord .....	3
Sammanfattning .....	7
Inledning.....	9
Uppdraget .....	9
Barnets rättsliga ställning stärks.....	10
I de flesta fall är ett ingripande enligt LVU tillräckligt .....	11
Det måste finnas en person att flytta vårdnaden till.....	12
Resultat av kartläggningen av vårdnadsöverflyttningar .....	15
Ärenden med dödligt våld.....	15
Ärenden med allvarligt våld .....	18
Få rutiner om vårdnadsöverflyttningar .....	20
Diskussion .....	22
Slutsats .....	26
Metod .....	27
Referenser .....	30
Bilaga 1. Enkät om vårdnadsöverflyttningar .....	31



# Sammanfattning

Socialstyrelsen har gjort en enkätundersökning för att kartlägga i vilken utsträckning och i vilka situationer socialnämnden tillämpar möjligheten att väcka talan om vårdnadsöverflyttningar i samband med att det förekommer våld i familjen eller att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra. Syftet med kartläggningen, som görs på regeringens uppdrag, är att ge ett underlag för att bedöma om socialnämndens ansvar för att uppmärksamma behovet av en vårdnadsöverflyttning behöver utökas.

Enkätundersökningen riktades till samtliga 321 kommuner och stadsdelar i landet, varav 207 besvarade enkäten, vilket motsvarar 64 procent.

Resultaten av undersökningen visar att:

- Socialnämnden väcker talan om en överflyttning av vårdnaden i stor utsträckning när den ena vårdnadshavaren har dödat den andra.
- I hälften av dessa ärenden dröjde det mer än ett år från det att barnen berövades sin förälder tills en överflyttning av vårdnaden gjordes.
- Det kan vara svårt för socialnämnden att hitta en person att flytta över vårdnaden till när det saknas lämpliga personer i barnets nätverk.
- Socialnämnden har begränsad kunskap om antalet barn som lever i familjer där allvarligt våld förekommer.
- Socialnämnden väcker talan om en överflyttning av vårdnaden i liten utsträckning när det förekommit allvarligt våld i familjen.
- Med några få undantag saknar kommunerna egna riktlinjer och rutiner kring hur en överflyttning av vårdnaden i samband med våld bör hanteras.

## Svårt att hitta person att flytta över vårdnaden till

När ett barn som har förlorat sin förälder till följd av våld från den andra föräldern måste socialnämnden hitta en person att flytta vårdnaden till. Ibland är det svårt att hitta en lämplig person. Det kan röra sig om fall där barnet saknar ett nätverk, vilket kan vara fallet om den närmsta släkten inte bor i landet eller det inte finns någon lämplig person i barnets närhet att flytta över vårdnaden till. Andra skäl kan vara att det inte finns någon person i barnets närhet som är beredd att åta sig uppdraget på grund av att föräldern som har dödat den andra föräldern har motsatt sig en överflyttning av vårdnaden.

## Inget behov av utökat ansvar för socialnämnden

Socialstyrelsen anser inte att socialnämndens ansvar för att uppmärksamma behovet av en vårdnadsöverflyttning behöver utökas. En automatisk prövning av vårdnadsfrågan när det har förekommit dödligt våld i familjen anses därför inte vara nödvändig.

Förutsättningar att hitta en särskilt förordnad vårdnadshavare i de fall där det inte finns någon lämplig person i barnets nätverk att flytta över vårdnaden till behöver dock förstärkas. Det är därför angeläget att det görs en utredning av olika möjligheter att få fram fler personer som kan ta på sig att

företräda barnet eller att alternativa lösningar tas fram för att ge barnet en företrädare.

Socialstyrelsen anser också att socialnämnden behöver uppmärksammas på möjligheten att väcka talan enligt 6 kap. 7 § FB även när det har förekommit allvarligt våld i familjen, om inte den andre föräldern tar initiativ till att ändra vårdnaden och om ingen av föräldrarna är lämplig som vårdandshavare.

Ett sätt att stödja kommunerna är att revidera Socialstyrelsens handbok *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*. Dessutom behöver socialtjänsten mer stöd i utredningsarbetet, vilket Socialstyrelsen arbetar med genom att uppdatera handboken *Våld – handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och deras barn som bevittnat våld*. Socialstyrelsen avser även att sprida dessa publikationer som beskriver handläggning av vårdnadsöverflyttningar.



# Inledning

Våld i nära relationer är ett omfattande problem i Sverige och våldet berör ett stort antal barn. Enligt en uppskattning har ungefär tio procent av alla barn upplevt våld i hemmet och fem procent har gjort det ofta [1]. Att bevittna våld kan få allvarliga konsekvenser för barns utveckling. Barn som bevittnar våld kan till exempel drabbas av svåra hälsoproblem, långvariga psykiska problem, koncentrationssvårigheter samt skolsvårigheter och därmed få genomsnittligt sämre skolresultat än andra barn (prop. 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor s. 23).

När det förekommer eller har förekommit våld i familjen kan socialnämnden behöva ta initiativ till en vårdnadsöverflyttning utifrån bestämmelsen i 6 kap. 7 § första stycket föräldrabalken, FB där det anges att om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling ska rätten besluta om ändring av vårdnaden.

Det är viktigt att socialnämnden uppmärksammar de fall där insatser till stöd för ett barn kan behövas och att frågan om en eventuell överflyttning av vårdnaden verkligen övervägs i tillräckligt stor utsträckning. Om en förälder har dödat eller försökt döda den andra föräldern bör socialnämnden normalt väcka talan om en överflyttning av vårdnaden (prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler s. 44).

## Uppdraget

Socialstyrelsen har fått regeringens uppdrag (S 2012/8855 SAM [delvis]) att kartlägga i vilken utsträckning och i vilka situationer socialnämnden tillämpar möjligheten att väcka talan om vårdnadsöverflyttningar i samband med att det förekommer våld i familjen eller att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra. I uppdraget ingår att kartlägga vilka riktlinjer och rutiner som finns i kommunerna när det gäller vårdnadsöverflyttningar i denna typ av situationer.

Syftet med uppdraget är att få ett underlag för att bedöma om det behövs ytterligare åtgärder för socialnämnden när det gäller att överväga vårdnadsöverflyttningar för barn som upplever våld, oavsett om de är eller har varit placerade, dvs. om socialnämndens ansvar för att uppmärksamma behovet av en vårdnadsöverflyttning ska utökas. Med utgångspunkt från kartläggningen och en analys av denna ska myndigheten därför överväga om åtgärder behöver vidtas för att socialnämnden ska uppmärksamma frågan i större utsträckning och vid behov lämna förslag till sådana åtgärder (Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Socialstyrelsen).

## Barnets rättsliga ställning stärks

För att stärka barnets rättsliga ställning infördes år 1983 ändringar i 6 kap. föräldrabalken som gav större möjligheter att genomföra vårdnadsöverflyttningar (prop. 1981/82:168 Vårdnad och umgänge m.m.). Ändringarna innebär att rätten kan frånta en olämplig förälder vårdnaden om sitt barn ifall föräldern gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför en bestående fara för barnets hälsa och utveckling (6 kap. 7 § FB). Regeringen ansåg att det i de flesta fall finns risker för ett barns utveckling, inte bara i de fall en förälder grovt missbrukar eller försummar vårdnaden utan också när en förälder på ett påtagligt sätt underlåter att uppfylla barnets behov (prop. 1981/82:168 s. 37). Genom en ny bestämmelse blev det samtidigt möjligt att flytta över vårdnaden om ett barn till familjehemsföräldrar som barnet har rotat sig hos (6 kap. 8 § FB).

### Föräldrar och socialnämnden kan initiera frågan om att flytta över vårdnaden

Frågan om vårdnadsöverflyttning kan bli aktuell när någon av föräldrarna begär att en gemensam vårdnad ska upplösas eller i samband med att föräldrarna ansöker om äktenskapsskillnad (6 kap. 5 § FB). Även socialnämnden kan föra talan vid domstol om att vårdnaden ska tas från en förälder som är olämplig som vårdnadshavare (6 kap. 7 § fjärde stycket FB). Nämndens skyldighet att göra en framställning eller ansökan till domstol om den får veta att någon åtgärd behöver vidtas, bland annat ifråga om vårdnaden om ett barn, framgår av 5 kap. 2 § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF.

### När kan domstolen besluta om ändring i vårdnaden?

I 6 kap. 7 § FB står det när domstolen kan besluta om att ändra vårdnaden, se även avsnittet ”Barnets rättsliga ställning stärks” ovan.

En förälder som brister i omvårdnaden av ett barn kan alltså fråntas vårdnaden om barnet befinner sig i en sådan risksituation att ett ingripande enligt 1 § andra stycket lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), LVU<sup>1</sup>, kan komma ifråga och risksituationen kan antas bli bestående. Det är i och för sig inte nödvändigt att ett beslut om vård enligt LVU har meddelats av rätten. Det torde emellertid höra till undantagsfallen att en fråga om att flytta över vårdnaden enligt 6 kap. 7 § FB tas upp utan en föregående placering enligt LVU (prop. 1981/82:168 s. 68).

I samband med ändringarna i lagstiftningen anförde departementschefen: När en lång tids vård enligt LVU förutses kan det ibland vara påkallat att överväga om inte socialnämnden i stället bör verka för att det utses en annan vårdnadshavare för barnet. Socialnämnden bör därför se till att vård enligt LVU inte inleds eller fortsätter i de fall där byte av vårdnadshavare hade varit en bättre åtgärd för barnet (Socialutskottets betänkande SoU 1979/80:44 s. 99 och prop. 1989/90:28 Om vård i vissa fall av barn och unga s. 92).

<sup>1</sup> I 2 § LVU anges de förutsättningar som kan föranleda ett beslut enligt LVU pga. missförhållanden i hemmet.

I de flesta fall är ett ingripande enligt LVU tillräckligt

Enligt förarbetena till lagstiftningen bör det oftast räcka med ett ingripande enligt LVU för att skydda barnet från en förälder som missbrukar sitt ansvar som vårdnadshavare. Genom ett sådant ingripande kan barnet placeras i ett nytt hem och socialnämnden kan i den omfattning som är nödvändigt ta över vissa av de befogenheter som föräldrarna har i egenskap av vårdnadshavare. (Prop. 1981/82:168 s. 37-38).

Vårdnadshavarna har då kvar den rättsliga vårdnaden men nämnden inträder vid sidan av vårdnadshavarna eller i deras ställe, och har därmed i den omfattning som behövs för att *genomföra vården* samma skyldigheter och befogenheter som vårdnadshavarna (11 § LVU). Nämnden bör också i likhet med vårdnadshavarna kunna besluta i frågor som rör den unges personliga förhållanden. Det kan exempelvis gälla frågor om medicinsk vård eller behandling. (Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1997:15) om tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga s. 56).

Under vårdtiden har nämnden samma ansvar som vårdnadshavaren för att barnets grundläggande rättigheter enligt 6 kap. 1 § FB tillgodoses. Det innebär att barnet har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barnet ska också behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Socialnämnden har ansvar för att barn och unga som är omhändertagna för samhällsvård har rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda. Syftet med bestämmelsen i 11 § LVU är att markera och erinra om detta. (Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer s. 106).

I särskilda fall kan det dock vara bättre för barnet om vårdnaden flyttas över från en förälder till någon annan. Detta bör kunna ske om det när vård enligt LVU övervägs står klart att det medför en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling om föräldern står kvar som vårdnadshavare. Detta gäller även när barnet redan har vårdats utom hemmet och barnet, trots långvariga och omfattande insatser från socialnämndens sida, inte kan återvända till sina föräldrar (jfr SoU 1979/80:44 s. 99).

## Socialnämndens ansvar

Socialnämnden kan som nämnts tidigare föra talan i domstol om att vårdnaden ska tas ifrån en förälder som är olämplig som vårdnadshavare (6 kap. 7 § FB).

Om socialnämnden får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa, till exempel om det har förekommit våld i familjen ska nämnden inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL, för att ta ställning till om det behövs någon åtgärd för att stödja eller skydda barnet. Om nämnden kommer fram till att någon åtgärd behöver vidtas beträffande vårdnaden är nämnden skyldig att ansöka om det hos domstol, (5 kap. 2 § SoF).

Det är viktigt att socialnämnden uppmärksammar de fall där insatser till stöd för ett barn kan behövas och att frågan om en eventuell överflyttning av vårdnaden verkligen övervägs i tillräckligt stor utsträckning. Om en förälder har dödat eller försökt döda den andra föräldern bör socialnämnden oftast väcka talan om en överflyttning av vårdnaden. Detsamma kan bland annat gälla om barnet har utsatts för sexuella övergrepp. (Prop. 2005/06:99 s. 44).

Någon automatisk prövning av vårdnadsfrågan när det har förekommit våld i familjen har inte ansetts lämplig (prop. 2005/06:99 s. 43–44).

Vårdnaden kan flyttas över till den andra föräldern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare

Om nämnden väcker talan om en överflyttning av vårdnaden blir den part i domstolen. Talan väcks genom att nämnden lämnar in en stämningsansökan. Har föräldrarna *gemensam vårdnad* kan talan avse att vårdnaden ska anförtros den andre föräldern ensam. Är även den föräldern olämplig som vårdnadshavare kan nämnden yrka att vårdnaden flyttas till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (SFV). Har en förälder *ensam vårdnad* kan socialnämnden begära att vårdnaden flyttas till den andre föräldern eller om det är lämpligare, till en eller två SFV. (6 kap. 7 § andra och tredje stycket FB).

## Det måste finnas en person att flytta vårdnaden till

En överflyttning av vårdnaden bör inte ske annat än om det finns någon annan, lämplig person som är villig att utöva vårdnaden och som barnet har ett så gott förhållande till att barnet självt kan eller rimligen bör acceptera denne som vårdnadshavare. Det betyder att ett beslut om att omedelbart skilja en förälder från vårdnaden om ett barn redan när förälderns olämplighet kommer till myndigheternas kännedom i allmänhet kan meddelas bara om den andre föräldern är lämplig att ensam ta över ansvaret för barnet. I övriga fall torde det många gånger vara nödvändigt att barnet har bott en tid i ett familjehem för att man ska kunna avgöra hur denna placering har utfallit. (Prop. 1981/82:168 s. 68).

Enligt hovrättspraxis (RH 2001:20) innebär vårdnadshavarens rättsliga ansvar enligt 6 kap. 2 § FB inte att denne personligen måste ombesörja den faktiska vården av barnet, så länge han eller hon har möjligheter att uppfylla sina skyldigheter som vårdnadshavare.

Därför kan det finnas situationer då det är lämpligt att föreslå att vårdnaden anförtros åt en utomstående person som inte ska ha hand om den faktiska vården om barnet när barnet är placerat hos en släkting eller i ett annat familjehem.

## Barnet kan fara illa när våld har förekommit

Som tidigare nämnts ska ett barn behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 § FB). Av bestämmelserna i 6 kap 2 a § FB framgår också att barnets bästa ska vara avgörande vid alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Vidare framgår att vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller nå-

gon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligt förs bort eller hålls kvar eller annars far illa samt barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Regeringen anförde följande:

Utan tvekan är det i de allra flesta fall bäst för barnet att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Men barnets rätt till båda sina föräldrar får inte innebära att barnet måste leva eller umgås med en förälder under alla förhållanden. Ett barn måste ha en absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling. Det är också väl belagt att det innebär en risk för barnets psykiska hälsa att tvingas se eller höra våld i hemmet. Som Brottsoffermyndigheten framhåller kan reaktionerna bli väl så allvarliga när barn bevittnar våld i sin närmiljö som när barnet själv varit utsatt för det direkta övergreppet. Barn känner ofta skuld för våldet och för att inte kunna ingripa till skydd för den som är direkt utsatt. Barn kan också uppleva en stark oro för att drabbas av likartade övergrepp. Även lindrigare våld kan uppfattas som allvarligt. (Prop. 2005/06:99 s. 42).

När uppgifter om våld förs fram i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge måste uppgifterna därför alltid prövas och en riskbedömning göras. I de fall där domstolen kommer fram till att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa bör detta väga tungt i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som ska göras. Om en förälder utsätter barnet eller någon annan i familjen för våld, trakasserier eller andra kränkningar är det i de allra flesta fall bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. (Prop. 2005/06:99 s.42). Regeringen anförde följande:

Det är knappast möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om en förälder gör sig skyldig till övergrepp mot den andre föräldern eller någon annan i familjen. Gemensam vårdnad kan alltså vara oförenligt med barnets bästa även om en konflikt mellan föräldrarna inte kan sägas vara så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta. (Prop. 2005/06:99 s. 51).

Anmälningsskyldighet om barn som far illa

Socialnämnden har det yttersta ansvaret för att skydda och stödja barn och unga som far illa. För att socialnämnden ska kunna bära sitt ansvar har många yrkesgrupper en anmälnings- och uppgiftsskyldighet när det gäller barn under 18 år. Man ska genast anmäla till socialnämnden om man i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. (14 kap.1 § SoL). Denna skyldighet gäller

1. myndigheter vars verksamheter berör barn och ungdom,
2. andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården,
3. anställda hos sådana myndigheter som avses i 1 och 2, och

4. de som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller inom annan sådan verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område.

# Resultat av kartläggningen av vårdnadsöverflyttningar

Socialstyrelsen har gjort en enkätundersökning för att se när och hur ofta socialnämnden tillämpar möjligheten att väcka talan om vårdnadsöverflyttningar när det förekommer våld i familjen eller när den ena vårdnadshavaren har dödat den andra. Enkäten omfattar tre olika saker:

- ärenden där den ena vårdnadshavaren har dödat den andra
- ärenden där det förekommit våld i familjen som medfört bestående fara för barnets hälsa eller utveckling
- arbetssätt och rutiner kring vårdnadsöverflyttningar i samband med våld.

Enkäten skickades till samtliga 321 kommuner och stadsdelar i Sverige. 207 kommuner och stadsdelar besvarade enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 64 procent.

## Ärenden med dödligt våld

Av de 207 kommuner och stadsdelar som besvarade enkäten angav 11 att de under perioden år 2010–2012 hade ärenden med barn där den ena vårdnadshavaren dödat den andra (tabell 1). Varje barn redovisas som ett ärende trots att en del barn är syskon och lever i en och samma familj. I alla ärenden med dödligt våld rörde det sig om en far som hade dödat en mor.

Drygt 100 kommuner och stadsdelar svarade inte på enkäten, det är dock troligt att det även i dessa kan finnas ärenden med dödligt våld.

Tabell 1: Antal kommuner/stadsdelar som haft ärenden med barn där den ena vårdnadshavaren har dödat den andra, år 2010–2012.

Antal kommuner/stadsdelar	
Ja	11
Nej	193
Vet inte	3
Totalt svarande	207
Bortfall	114
Totalt	321

## Vårdnadsöverflyttning vanlig vid dödligt våld

Socialstyrelsen har följt upp samtliga ärenden med barn där den ena vårdnadshavaren har dödat den andre, enligt de 207 enkätsvaren. Uppföljningen gjordes via telefon och e-post, och totalt rör det sig om 23 barn.

I 18 ärenden ansåg socialnämnden att den förälder som hade vårdnaden om barnet hade brustit i omsorgen om barnet genom att döda den andra föräldern, och brustit på ett sådant sätt att det kunde medföra en bestående fara för barnets hälsa och utveckling. I dessa ärenden inleddes en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL och socialnämnden beslutade i samtliga ärenden att väcka talan om en överflyttning av vårdnaden, i enlighet med utredarens förslag. Rätten biföll talan i samtliga ärenden och dessa 18 barn har därmed fått en eller två SFV. I 3 av dessa ärenden har vårdnaden överförs interimistiskt.

Ingen lämplig särskilt förordnad vårdnadshavare

Bland 2012 års ärenden finns ytterligare fem barn vars far hade dödat deras mor, och för dem har frågan om en överflyttning av vårdnaden till en SFV ännu inte aktualiserats hos rätten. Skälet är att det inte finns någon person i barnens nätverk som anses vara lämplig för att ta över vårdnaden och enligt socialnämnden är det för tidigt att flytta över vårdnaden till familjehemmet eftersom barnen inte har hunnit rota sig där. Fadern är fortfarande vårdnadshavare i alla fem fallen. Alla barnen är placerade enligt LVU men socialnämnden har alltså inte lyckats hitta någon lämplig person att flytta över vårdnaden till.<sup>2</sup>

## Hälften av vårdnadsöverflyttningarna dröjde i mer än ett år

I drygt hälften av de 18 ärenden där barnet hade fått en ny vårdnadshavare, som redovisas ovan, dröjde det mellan ett år och ett och ett halvt år från det att barnen berövades sin mor tills en överflyttning av vårdnaden gjordes. En tredjedel av barnen fick en eller två SFV inom ett år. Samtliga barn var placerade i familjehem.

I 2 av ärendena tog det sex år från det att fadern dödat modern innan dom föll om en överflyttning av vårdnaden.<sup>3</sup> Socialnämnden väckte då talan om en överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § FB, det vill säga på grund av att barnen stadigvarande hade vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det därmed bedömdes vara uppenbart bäst för barnet att de rådande förhållanden fick bestå. Fäderna bestred socialnämndens yrkanden men rätten beslutade att familjehemsföräldrarna skulle bli SFV.

## Vanligt att släkting tog över ansvaret för vårdnaden

I mer än hälften av fallen där vårdnaden har flyttats över till en SFV var det en nära släkting som tog över ansvaret som vårdnadshavare. I ett fall flyttades vårdnaden över till familjehemmet, och för två barn överflyttades vårdnaden interimistiskt till en person med juridisk kompetens.

---

<sup>2</sup> Uppgifterna gäller för september 2013 då Socialstyrelsen senast hade kontakt med familjerätten och socialtjänsten.

<sup>3</sup> Det är inte känt hur lång tid som gick från det att socialnämnden väckte talan till dess att domen föll. Väntetiden utgår ifrån barnens perspektiv, det vill säga ifrån tidpunkten då barnet förlorade den ena vårdnadshavaren till att barnet fått en ny SFV.



Var barnen placerades efter att de hade förlorat sin mor varierade. En del barn placerades på ett jourhem eller familjehem, andra hos en släkting.

Socialstyrelsen har inte fått klarhet i hur många barn som omhändertogs eller placerades enligt LVU respektive SoL, eftersom handläggarna i ärendena inte kunde svara på detta eller det inte alltid framgår av den genomgång av domar som vi har gjort.<sup>4</sup>

## Ytterligare ärenden med dödligt våld

I Socialstyrelsens kontakt med familjerätten ute i kommunerna blev myndigheten uppmärksam på att det fanns fler ärenden med barn där den ena föräldern hade dödat den andra mellan åren 2010-2012 än som framkom i kommunernas enkätsvar. Totalt rör det sig om ytterligare sex barn. I

Socialstyrelsens uppföljning av dessa ärenden visade det sig att socialnämnden inte i något av ärendena har kunnat finna en lämplig person att flytta över vårdnaden till eftersom det inte har funnits någon person i barnens nätverk och inte heller någon annan lämplig person att flytta vårdnaden till för fem av barnen. Ett barn har fått en särskild förordnad vårdnadshavare intermistiskt.

Fyra av barnen har fortfarande sin far som vårdnadshavare och ett barn står utan vårdnadshavare eftersom modern som avled var ensam vårdnadshavare och fadern anses som olämplig. Familjerätten arbetar med att få fram en SFV till barnet.<sup>5</sup>

## Rätten biföll vårdnadsöverflyttningen i samtliga fall

I samtliga ärenden av vårdnadsöverflyttningar i samband med dödligt våld som Socialstyrelsen har tagit del av har rätten bifallit socialnämndens framställan om vårdnadsöverflyttning. Rättens resonemang är likartat i flera av domarna. Grunderna som socialnämnden angett i ett ärende var följande.

Mot bakgrund av att HA [fadern] berövat AA:s [barnets] mor livet så har han brutit i sina grundläggande skyldigheter som vårdnadshavare. Gärningen innebar även att HA [fadern] satt sig ur stånd att ta hand om AA [sitt barn]. KY ska därför utses som särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet.

Rätten biföll överflyttningen och anförde bl.a. följande.

Genom gärningen har HA [fadern] tagit ifrån AA:s [barnets] mor. Gärningen har också medfört att AA har förlorat sitt föräldrahem och en normal kontakt med sin far under en lång tid. HA [fadern] har genom gärningen brutit i sitt ansvar att tillse att AA får omvårdnad, trygghet och god fostran.

Fadern har samtyckt till vårdnadsöverflyttningen.

<sup>4</sup> För att få mer information har Socialstyrelsen begärt in domar från ärenden där socialnämnden har väckt talan om en vårdnadsöverflyttning. Se vidare i kapitlet *Metod*.

<sup>5</sup> Uppgifterna gäller för september 2013 då vi senast hade kontakt med familjerätten och socialtjänsten.

I en hovrättsdom resonerar rätten på ett liknande sätt. Rätten menar att fadern genom sin gärning gjort så att barnen förlorat sin moder, sitt hem samt satt sig själv ur stånd att ta hand om barnen under en lång tid. Mot bakgrund av vad som gäller en vårdnadshavares skyldigheter har fadern brutit i omsorgen och av barnpsykologernas uppgifter framgick att bristerna innebar bestående fara för barnens psykiska hälsa och utveckling.

I de domar som Socialstyrelsen har följt upp medgav fadern socialnämndens yrkande om vårdnadsöverflyttningar i de allra flesta fallen.

## Ärenden med allvarligt våld

Syftet med enkäten var att ringa in antalet ärenden med barn där det skulle kunna vara aktuellt för socialnämnden att väcka talan om vårdnadsöverflyttning där det förekommit våld i familjen. Därför löd den första frågan:

”Har ni i er kommun under perioden 2010–2012 haft ärenden med barn där det förekommit våld i familjen som befaras medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling?”.

Därefter efterfrågades om socialtjänsten kunde ange antalet barn som förekom i dessa ärenden samt huruvida uppgiften var säker eller en uppskattning.

Allvarligt våld syftar i detta sammanhang på våld i familjen som kan befaras medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.

Våld som befarats medföra bestående fara för barnet i hälften av kommunerna

I 98 av de 207 kommuner och stadsdelar som besvarade enkäten uppgavs att man haft ärenden där det förekommit våld i familjen som befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling under undersökningsperioden. Nästa lika många, 89 kommuner och stadsdelar, uppgav att de *inte* hade haft ärenden med sådant våld. Svar saknas helt från 114 kommuner och stadsdelar och 20 svarade att de inte vet om det förekom under perioden eller inte (tabell 2).

Tabell 2. Antal kommuner som hade ärenden med våld i familjen som befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, år 2010–2012.

	Antal
Ja	98
Nej	89
Vet inte	20
Totalt svarande	207
Bortfall	114
Totalt	321

Av de 98 kommuner som uppgav att de hade ärenden i kommunen där det förekom våld i familjen enligt ovan svarade hälften att de *inte* kunde uppge hur många barn det rörde sig om varje år. De övriga kunde göra en uppskatt-

ning eller ge en säker uppgift på antalet barn. Fler kommuner kunde ange uppgifter för 2012 än för de tidigare åren (tabell 3).

Tabell 3. Antal kommuner och stadsdelar som kunde uppge antalet barn i ärenden med våld i familjen som befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, år 2010–2012.

	Ja, uppskattning	Ja, säker	Nej	Vet ej	Totalt
2010	29	13	29	27	98
2011	34	16	27	21	98
2012	35	21	24	18	98

Antal barn i ärenden med allvarligt våld skiljer sig åt i kommunerna. Det finns en stor variation i kommunernas uppgifter om hur många barn som under perioden utsattes för våld i familjen som kunnat innebära en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. En del kommuner valde att redovisa samtliga ärenden med barn som rör våld medan andra kommuner angav antalet barn där våldet i familjen befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. En del små kommuner med mindre än 40 000 invånare svarade exempelvis att de hade 20–80 barn i ärenden med allvarligt våld enligt ovan, medan vissa stora kommuner och stadsdelar med över 60 000 invånare redovisade ett fåtal eller inga barn i ärenden med allvarligt våld.

Som nämnts ovan var det flera kommuner (89 stycken), både stora och små, som svarade att de inte hade några ärenden med våld som befaras medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.

Kommunerna ombads kommentera om de kunde ange antalet barn i ärenden där det förekommer allvarligt våld enligt ovan. Svaren har delats in i fyra grupper:

1. Det går inte eller det är svårt att avgöra om våldet kan befaras medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.
2. Handläggaren bedömer att våldet i familjen inte är av den art att det kan befaras medföra en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.
3. Det har inte kommit till utredningsenhetens/handläggarens kännedom att det förekommer våld i familjen som kan medföra en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.
4. Kan inte svara på denna fråga på grund av att det är ett tidskrävande arbete.

## Vårdnadsöverflyttningar vid allvarligt våld är ovanligt

Totalt 98 kommuner svarade att de har haft ärenden med våld i familjen som befarats medföra en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. Av dem angav fem kommuner att de under undersökningsperioden hade ärenden där socialtjänsten föreslog och nämnden väckte talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7 § FB. Nämnden beslutade alltså att väcka talan i samtliga fall

där en handläggare hade föreslagit att vårdnaden skulle flyttas över till någon annan.

Det var således bara några enstaka ärenden med barn där det förekommit våld i familjen som befaras medföra bestående fara för barnet som ledde till att socialnämnden väckte talan om en vårdnadsöverflyttning. I några av dessa ärenden var barnen familjehemsplacerade på grund av att även de utsattes för våld. Vårdnadshavarna bestred överflyttningen i dessa fall.

Rätten avslog en ansökan om överflyttning av vårdnaden. Socialnämnden yrkade att modern skulle få ensam vårdnad på grund av det våld fadern utövade i familjen och för att han inte tillgodosåg barnens behov av sin mor. Båda vårdnadshavarna bestred en överflyttning av vårdnaden. Rätten avslog nämndens begäran med motiveringen att fadern inte gjorde sig skyldig till missbruk, försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnen.

Vanligast att den ena föräldern ansöker om ensam vårdnad. Kommunerna kunde lämna kommentarer till fråga 15 som gällde ifall nämnden hade väckt talan om en vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7 § FB på grund av våld i familjen. Dessa kommentarer innehåller huvudsakligen två förklaringar till varför socialtjänsten *inte* hade väckt talan om en överflyttning av vårdnaden i samband med att det förekommer våld i familjen:

1. Barnets mor har ansökt om ensam vårdnad och nämnden har därför inte behövt väcka talan.
2. Barnet/en var familjehemsplacerade och vårdnaden har flyttats/ska flyttas över till familjehemsföräldrarna enligt 6 kap. 8 § FB när barnen har rotat sig där.

Den allra vanligaste förklaringen var att modern hade ansökt om ensam vårdnad.

## Få rutiner om vårdnadsöverflyttningar

En fråga i enkäten gäller rutiner kring vårdnadsöverflyttningar. Av de 207 kommuner och stadsdelar som besvarade enkäten var det 16 som svarade ja på följande fråga:

Har ni i er kommun skriftliga rutiner och/eller riktlinjer där frågan om vårdnadsöverflyttning i samband med att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra eller att det förekommer våld berörs?

De rutiner som Socialstyrelsen fick ta del av<sup>6</sup> skiljer sig åt sinsemellan när det gäller att beskriva hanteringen av vårdnadsöverflyttningar. I drygt hälften nämns socialnämndens möjlighet att väcka talan om ändring av vårdnaden i samband med våld. Riktlinjerna eller rutinerna innehåller även utdrag eller hänvisningar till Socialstyrelsens handbok *Om barnet behöver ny vårdnadshavare* [2] och relevanta lagrum. I de övriga riktlinjerna och rutinerna nämns 6 kap. 7–8 §§ FB bara kort eller inte alls.

---

<sup>6</sup> Hälften av kommunerna som uppgav att de hade en rutin skickade in denna till Socialstyrelsen.

Rutinerna ska ses över i ett flertal kommuner  
Flera kommuner uppgav att de ska eller håller på att ta fram en handlingsplan eller riktlinjer som omfattar frågan om vårdnadsöverflyttningar i samband med våld. Andra svarade att de har generella rutiner för vårdnadsöverflyttningar men inga som specifikt gäller i samband med våld. Några kommuner (fyra) uppgav att de använder sig av Socialstyrelsens handbok. Ingen av kommunerna preciserade vilken handbok de avsåg, förutom en som svarade att de använde sig av Socialstyrelsens handbok *Våld – handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och deras barn som bevittnat våld* [3]. En kommun menade att det inte var aktuellt i deras kommun och att de därför inte hade någon riktlinje. En annan ansåg att de inte kunde ha en rutin för allt och ytterligare en annan efterfrågade rutiner för detta.

## Diskussion

Kartläggningen visar följande resultat:

- Socialnämnden väcker talan om en överflyttning av vårdnaden i stor utsträckning när den ena vårdnadshavaren har dödat den andra.
- I hälften av dessa ärenden dröjde det mer än ett år från det att barnen berövades sin förälder tills en överflyttning av vårdnaden gjordes.
- Det kan vara svårt för socialnämnden att hitta en SFV när det saknas lämpliga personer i barnets nätverk.
- Socialnämnden har begränsad kunskap om antalet barn som lever i familjer där allvarligt våld förekommer.
- Socialnämnden väcker talan om en överflyttning av vårdnaden i liten utsträckning när det förekommit allvarligt våld i familjen.
- Med några få undantag saknar kommunerna egna riktlinjer och rutiner kring hur en överflyttning av vårdnaden i samband med våld bör hanteras.

### Vårdnadsöverflyttning används i stor utsträckning vid dödligt våld

I en majoritet av ärendena där den ena vårdnadshavaren har dödat den andre använde socialnämnden sin möjlighet att väcka talan om en överflyttning av vårdnaden. I dessa ärenden ansåg både socialnämnden och rätten att kriterierna för en överflyttning enligt 6 kap. 7 § FB var uppfyllda. Rätten ansåg att föräldern hade gjort sig skyldig till ”missbruk eller försummelse eller i övrigt brustit i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling”, bland annat genom att beröva barnet dess ena förälder och genom att själv ha satt sig ur stånd att ta hand om sitt barn. I de övriga ärendena har socialnämnden inte väckt talan på grund av att det inte finns en SFV att flytta över vårdnaden till. Socialnämnden har dock för avsikt att göra detta så snart det är praktiskt möjligt. I några av dessa ärenden räknade socialnämnden med att kunna lösa vårdnadsfrågan inom några månader. I andra fall planerade socialnämnden att väcka talan om en vårdnadsöverflyttning till familjehemmet efter cirka ett års placering när barnen rotat sig där.

### Lång tid för en vårdnadsöverflyttning

Hälften av vårdnadsöverflyttningarna till följd av dödligt våld dröjde mer än ett år,<sup>7</sup> och processen tog ännu längre tid när pappan bestred en överflyttning av vårdnaden. Det kan nämligen vara svårare att hitta en person som är villig att ta på sig rollen som SFV när vårdnadshavaren motsätter sig överflyttningen och inte accepterar att en SFV tar över ansvaret.

<sup>7</sup> Det är inte känt hur lång tid som gick från det att socialnämnden väckte talan till dess att domen föll. Väntetiden utgår ifrån barnens perspektiv, det vill säga ifrån tidpunkten då barnet förlorade den ena vårdnadshavaren till att barnet fått en ny SFV.

## Svårt att hitta annan vårdnadshavare

I alla ärenden där den ena vårdnadshavaren har dödat den andra har socialnämndens målsättning varit att väcka talan om en överflyttning av vårdnaden, från gärningsmannen till en SFV. Trots detta förekom det fall där föräldern hade kvar vårdnaden om barnet i mer än ett år efter att denne hade dödat den andre föräldern på grund av att det saknades en SFV att flytta över vårdnaden till.

Skälen till det har varit olika. Ibland saknar barnet ett nätverk, vilket kan vara fallet om den närmsta släkten inte bor i landet, och ibland finns det ingen i nätverket som är lämplig att flytta över vårdnaden till. Andra skäl har varit att det inte har funnits någon person som varit beredd att åta sig uppdraget på grund av att fadern har motsatt sig en överflyttning av vårdnaden.

Socialstyrelsen anser att i de allra flesta fall är det inte lämpligt att en vårdnadshavare som dödat den andre föräldern har kvar ansvaret som vårdnadshavare för barnet. Alla barn behöver dock en person som kan företräda och tillgodose deras intressen. I dessa fall behöver socialnämnden göra sitt yttersta för att hitta en lösning. Det kan handla om en interimistisk lösning tills barnet antingen har rotat sig i familjehemmet eller det bedöms lämpligt att flytta över vårdnaden till familjehemmet enligt 6 kap. 7 § FB,<sup>8</sup> om familjehemmet är villigt och lämpligt att ta det ansvaret, eller tills socialnämnden har hittat någon annan lämplig person som är beredd att ta på sig det långsiktiga ansvaret som SFV.

En SFV har en avgörande och viktig roll för barnet och ska bland annat se till att barnet får sina rättigheter och behov tillgodosedda i alla sammanhang. I vardagen kan det till exempel handla om kontakter med myndigheter och hälso- och sjukvård. Barn som är placerade enligt LVU behöver också ha en SFV som kan företräda barnet om den ena eller båda vårdnadshavarna inte är lämpliga. Enligt 6 kap 2 § FB har vårdnadshavaren ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter, och ska dessutom bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.

### Åtgärd

Om det inte finns någon lämplig person i barnets omgivning och det inte heller går att finna någon annan person som är beredd att bli SFV för barnet kan det behövas alternativa lösningar så att barnet inte står utan företrädare. En möjlighet skulle kunna vara att vissa personer i specifika situationer åläggs att överta ett ansvar som barnets företrädare, exempelvis tjänstemän inom socialnämnd eller överförmyndarnämnd.

Socialstyrelsen ser därför ett behov av alternativa lösningar till lämpliga företrädare för barnet, vilken roll dessa skulle ha och vilka som lämpligen skulle kunna företräda barnet.

<sup>8</sup> I de aktuella fallen var samtliga barn som inte hade fått en ny SFV placerade i familjehem.

En SFV spelar en viktig roll i barnets liv och ansvaret kan i vissa fall innebära en väsentlig arbetsinsats. Det finns därför ett behov av att även ersättningen till SFV ses över.

## Socialnämnden har begränsad kunskap om antalet barn som lever med allvarligt våld

Totalt 98 kommuner och stadsdelar uppgav att de hade eller hade haft ärenden med barn där det förekom allvarligt våld i familjen, men hälften av dem kunde inte ange hur många barn det rörde sig om. En del kommuner kunde inte få fram uppgifter för att svara på enkäten, och andra kommuner menade att det var svårt att bedöma om våldet kan befaras medföra en bestående fara för barnet eller att våldet inte hade kommit till handläggarens kännedom.

### Åtgärd

Socialnämndens ansvar för brottsoffer, våldsutsatta kvinnor, barn som utsatts för brott samt barn som har bevittnat våld lyfts särskilt fram i 5 kap. 11 § SoL och av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2009:22) om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld<sup>9</sup> framgår att socialnämnden regelbundet bör kartlägga hur många barn i kommunen som har bevittnat våld.

Socialstyrelsen ser därför inget behov av att *utöka* socialnämndens ansvar för att uppmärksamma våldet eftersom det redan är uppmärksammat i 5 kap. 11 § SoL. En förutsättning för att socialnämnden ska inleda utredning enligt 11 kap. 1 § SoL och väcka talan om en överflyttning av vårdnaden är dock att det finns kännedom om våldet. Socialnämnden bör därför öka sina kunskaper om förekomsten av våld i kommunen bland annat genom att regelbundet kartlägga omfattningen av barn som bevittnat våld, i enlighet med SOSFS 2009:22 och inleda utredningar enligt 11 kap. 1 § SoL där detta är befogat.

## Få ärenden med allvarligt våld ledde till en vårdnadsöverflyttning

Resultaten tyder på att socialnämnden i stor utsträckning använder möjligheten att väcka talan om överflyttning av vårdnaden när den ena föräldern har *dödat den andra*. Denna möjlighet används dock inte alls lika ofta när det gäller våld i familjen som befaras medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. Socialstyrelsen har följt upp ärendena där handläggaren föreslog att socialnämnden skulle väcka talan eller där socialnämnden har väckt talan om en överflyttning av vårdnaden enl. 6 kap. 7 § FB, och resultatet visade att bara fem kommuner hade använt denna möjlighet och att den bara används i undantagsfall. I några fall hade även barnen blivit utsatta för våld.

Anledningen till att socialnämnden väcker talan om överflyttning av vårdnaden i så få fall när det förekommer allvarligt våld i familjen uppgavs vara

<sup>9</sup> Socialstyrelsen arbetar med att revidera nuvarande SOSFS 2009:22, och bland annat kommer vissa delar av de allmänna råden att bli föreskrifter. De nya föreskrifterna och allmänna råden kommer till skillnad mot SOSFS 2009:22 att vara könsneutrala och även omfatta barn som har utsatts för brott. De beräknas bli klara under våren 2014.



att den ena föräldern hade ansökt om ensam vårdnad och nämnden därför inte behövt väcka talan. En annan förklaring var att barnet/en var familjehemsplacerade och vårdnaden skulle eller hade flyttats över till familjehemsföräldrarna enligt 6 kap. 8 § FB när barnen har rotat sig där.

Det är inte möjligt att utifrån enkätsvaren avgöra hur många ärenden med allvarligt våld som *borde* ha lett till att socialnämnden väckte talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7 § FB. Socialstyrelsen kan dock konstatera att detta tycks vara en ovanlig åtgärd i ärenden med barn där det förekommer eller har förekommit allvarligt våld i familjen.

### Åtgärder

Socialnämnden behöver uppmärksammas på möjligheten att väcka talan enligt 6 kap. 7 § FB även när det har förekommit allvarligt våld i familjen, i de fall den andre föräldern inte tar initiativ till en förändring beträffande vårdnaden eller ingen av föräldrarna är lämplig som vårdnadshavare.

Socialstyrelsen har påbörjat ett arbete med att uppdatera handboken *Våld – handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och deras barn som bevittnat våld*, så att socialtjänsten får mer stöd i utredningsarbetet. Myndigheten avser även att revidera Socialstyrelsens handbok *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, så att den ger socialtjänsten ett bättre stöd vid handläggningen av ärenden där allvarligt våld har förekommit och det kan finnas behov av ändringar i fråga om vårdnaden. Socialstyrelsen ämnar även att göra dessa publikationer som beskriver handläggning av vårdnadsöverflyttningar kända inom socialtjänsten och familjerätten genom att sprida materialen.

Det är angeläget att socialnämnden ger förutsättningar för personalens kompetensutveckling så att de får större kännedom om socialnämndens möjlighet att väcka talan enligt 6 kap. 7 § FB.

### Få kommuner har riktlinjer

Kartläggningen visar att endast ett fåtal kommuner och stadsdelar har skriftliga rutiner kring socialnämndens möjlighet att väcka talan om vårdnadsöverflyttning i samband med våld.

### Åtgärd

Den som bedriver socialtjänst ska bedöma vilka processer och rutiner som behöver fastställas för att verksamheten ska uppfylla kraven och målen i lagar, föreskrifter och beslut. Detta framgår av 4 kap. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

Därmed behöver socialnämnden beakta behov av att uppmärksamma möjligheten att väcka talan om en överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 § FB i de rutiner som rör socialtjänstens arbete inom området.

## Slutsats

Socialstyrelsen anser inte att socialnämndens ansvar för att uppmärksamma behovet av en vårdnadsöverflyttning behöver utökas. En automatisk prövning av vårdnadsfrågan när det har förekommit dödligt våld i familjen anses därför inte vara nödvändig.

Förutsättningar att hitta en särskilt förordnad vårdnadshavare i de fall det inte finns någon lämplig person i barnets nätverk att flytta över vårdnaden till behöver dock förstärkas. Det är därför angeläget att det görs en utredning av olika möjligheter att få fram fler personer som kan ta på sig att företräda barnet eller alternativa lösningar för att ge barnet en företrädare. Exempelvis skulle vissa personer i specifika situationer kunna åläggas att överta ett ansvar som barnets företrädare interimistiskt. Det kan röra sig om tjänstemän inom socialnämnd eller överförmyndarnämnd.

Socialstyrelsen anser också att socialnämnden behöver uppmärksammas på möjligheten att väcka talan enligt 6 kap. 7 § FB även när det har förekommit allvarligt våld i familjen, om inte den andre föräldern tar initiativ till att ändra vårdnaden och om ingen av föräldrarna är lämplig som vårdnadshavare. Ett sätt är att revidera Socialstyrelsens handbok *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*. Dessutom behöver socialtjänsten mer stöd i utredningsarbetet, vilket Socialstyrelsen arbetar med genom att uppdatera handboken *Våld – handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och deras barn som bevittnat våld*. Socialstyrelsen avser även att sprida dessa publikationer som beskriver handläggning av vårdnadsöverflyttningar.

# Metod

## Tillvägagångssätt

Socialstyrelsen skickade ut en enkät till samtliga kommuner i Sverige för att ta reda på när och hur ofta socialnämnden använder möjligheten att väcka talan om vårdnadsöverflyttningar när det förekommer våld i familjen eller när den ena vårdnadshavaren har dödat den andra. Socialstyrelsen ville också veta om kommunerna har riktlinjer och rutiner i denna fråga.

I förberedelsearbetet ordnade Socialstyrelsen ett fokusgruppsmöte för att diskutera vårdnadsöverflyttningar när det förekommer våld i familjen. Deltagarna var enhetschefer, teamledare, familjerättssekreterare och gruppchefer från fem kommuner i Sverige, och man diskuterade bland annat hur arbetet var organiserat och vilka svårigheter som finns förknippat med vårdnadsöverflyttningar i dessa situationer. Vid fokusgruppsmötet diskuterades också utformningen av enkäten.

## Datainsamling

En elektronisk enkät sändes till samtliga kommuner och stadsdelar i Sverige. Enkäten skickades till registratorn i kommunen som ombads vidarebefordra enkäten till dem som arbetar med barnavårdsutredningar eller familjerätt i kommunen.

Datainsamlingen pågick från den 21 maj till 17 juni 2013. För att få in svaren gjordes först ett ordinarie utskick och två påminnelser via e-post.

När svarstiden gått ut och svaren sammanställdes framkom en hel del oklarheter i enkätsvaren, och dessa följdes upp via telefon och e-post. En del frågor förblev dock obesvarade, trots återkommande påminnelser och många försök att få tag på uppgiftslämnarna ute i kommunerna och stadsdelarna för att få svar på oklarheter.

Socialstyrelsen följde upp samtliga ärenden där socialnämnden hade väckt talan om en vårdnadsöverflyttning i samband med att den ena vårdnadshavaren hade dödat den andra eller det hade förekommit allvarligt våld. Myndigheten kontaktade kommunerna via e-post eller telefon, och när det behövdes kontaktades den ansvariga handläggaren eller familjerätten som hade handlagt ärendet. Detta gav en klarare bild av hur man har resonerat i olika typer av fall när det gäller barn som befaras fara illa till följd av våld i familjen. Även i detta arbete var det svårt att få tag i uppgiftslämnarna och en del frågor kring ärenden med vårdnadsöverflyttningar fick lämnas obesvarade.

Kontakterna med familjerätter och socialtjänster ute i landet visade att det fanns fler ärenden, utöver de som framkom i enkäten, där en vårdnadsöverflyttning varit aktuell till följd av att den ena föräldern har dödat den andra. Även dessa följdes upp.

### Konstruktion av enkät

Ett av målen var att ringa in antalet ärenden där det kan vara aktuellt för socialnämnden att väcka talan om en vårdnadsöverflyttning, och därför utgick vi från följande formulering i 6 kap. 7 § föräldrabalken: ”Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.”

Socialstyrelsen valde att inte fråga efter vårdnadsöverflyttningar enligt 6 kap. 8 § FB eftersom fokus i det lagrummet ligger på om barnet har rotat sig i familjehemmet och inte huruvida föräldern är en lämplig vårdnadshavare eller inte.

För att underlätta för kommunerna att besvara enkäten begränsades antalet frågor till 23 stycken. Enkäten omfattar tre olika saker

1. ärenden där den ena vårdnadshavaren har dödat den andre
2. ärenden där det förekommit våld i familjen som medfört en bestående fara för barnets hälsa och utveckling
3. arbetssätt och rutiner kring vårdnadsöverflyttningar när det förekommer våld i familjen.

Efter varje fråga i enkäten fanns ett kommentarsfält för att uppgiftslämnaren lättare skulle kunna förklara och resonera kring svaren.

I de fall socialnämnden hade väckt talan om en vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7 § FB fick kommunerna ange målnummer och om talan hade fått bifall eller avslag.

### Domar

Socialstyrelsen har begärt in domar i mål där socialnämnden har väckt talan om en vårdnadsöverflyttning. Syftet var att få en inblick i hur rätten resonerar i dessa frågor och få mer information om omständigheter kring överflyttningen av vårdnaden. Uppgiftslämnaren kunde inte uppge alla målnummer och därför har Socialstyrelsen inte kunnat ta del av alla aktuella domar om vårdnadsöverflyttningar som framkom i enkäten. I dessa fall har information i stället sökts från handläggare inom socialtjänsten och familjerätten.

### Bortfall

Enkäten gick ut till samtliga 321 kommuner och stadsdelar i Sverige. 207 kommuner och stadsdelar besvarade enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 64 procent.

Vissa frågor i enkäten har inte besvarats. En vanlig förklaring var att handläggaren inte hade möjlighet att lägga den tid som ibland krävs för att ta reda på svaren. Frågor kring ärenden med vårdnadsöverflyttningar var i många fall bristfälligt ifyllda, och trots uppföljningar fick en del lämnas obesvarade.

En central fråga i enkäten är huruvida kommunerna har haft ärenden med våld i familjen som befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. 43 procent av landets kommuner svarade nej på denna fråga. För att få en uppfattning av hur uppgiftslämnarna i kommunen resonerat i denna

fråga ringdes ett antal kommuner och stadsdelar upp som svarat ja respektive nej på frågan. En del kommuner justerade sina svar efter ett klargörande från myndighetens sida medan andra stod fast vid att de inte hade några sådana ärenden.

Uppföljningen gav en inblick i hur uppgiftslämnarna resonerade kring uppgiften om antalet barn i de aktuella ärendena. Skillnaderna var väldigt stora, något som också framkommer i resultatdelen.

## Referenser

1. Socialstyrelsen. Folkhälsorapport 2009. Stockholm; 2009.
2. Socialstyrelsen. Om barnet behöver ny vårdnadshavare. Stockholm; 2006.
3. Socialstyrelsen. Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och deras barn. Stockholm; 2011.

# Bilaga 1. Enkät om vårdnadsöverflyttningar

Till socialchef eller motsvarande i Sveriges kommuner och stadsdelarna i Göteborg, Malmö och Stockholm

## Vårdnadsöverflyttningar i samband med våld i familjen

### Bakgrund och syfte

Regeringen har gett Socialstyrelsen i uppdrag att kartlägga i vilken utsträckning och i vilka situationer socialnämnden tillämpar möjligheten att väcka talan om vårdnadsöverflyttningar i samband med att det förekommer våld i familjen eller den ena vårdnadshavaren har dödat den andra.

### Vilka ärenden gäller enkätfrågorna?

Frågorna gäller ärenden med barn under 18 år där den ena vårdnadshavaren dödat den andra eller där det förekommit våld i familjen som befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, exempelvis på grund av att barnet bevittnat våldet.

I enkäten efterfrågas också om socialnämnden använt möjligheten att väcka talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med ovanstående våldsproblematik.

Föräldrabalken 6 kap. § 7 första stycket:

*Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.*

### Vem ska svara på enkätfrågorna?

Hur kommunen organiserat handläggningen av ovanstående ärenden varierar. I en del kommuner kan både den funktion i organisationen som arbetar med familjerätt och den funktion som arbetar med barnavårdsutredningar bli involverade i ett sådant ärende.

Det är viktigt att den eller de funktioner i organisationen som har kännedom om sådana ärenden bidrar till att besvara enkätfrågorna

### Alla svar är viktiga

Deltagandet i undersökningen är frivilligt men ert svar behövs för att resultaten ska bli så heltäckande och användbara som möjligt. I projektrapporten redovisas svaren på riksnivå.

Enkäten ska besvaras **senast den 3 juni 2013**.

Har du frågor om undersökningen kan du kontakta:

Olga Gislén

Säkrast per e-post: [vardnadsöverflyttningar@socialstyrelsen.se](mailto:vardnadsöverflyttningar@socialstyrelsen.se)

Telefon: 075-247 32 19

### Samråd med SKL

Socialstyrelsen har samrått med Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) inför utformningen och genomförandet av enkäten.

### Hantering av kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till denna enkät sparas och hanteras hos Socialstyrelsen i enlighet med personuppgiftslagen PUL (1998:204). Uppgifterna kan komma att användas vid förnyad kontakt.



## PRAKTISKA INTRUKTIONER

Enkäten innehåller automatiska hopp som kan medföra att du inte kommer att se alla frågorna.

Frågor med stjärna (\*) måste besvaras för att komma vidare i enkäten.

Om du vill titta på enkäten innan du besvarar den i enkätverktyget kan du skriva ut pdf-filen som bifogats e-postbrevet med länken till enkäten.

Till flera av frågorna i enkäten finns möjlighet att lämna kommentarer. I slutet av enkäten finns utrymme att lämna generella synpunkter.

De svar som matas in i enkäten sparas när du klickar på flikarna "Föregående" eller "Nästa" längst ner på varje sida i enkäten. Du kan avbryta besvarandet och återgå till enkäten igen genom att klicka på länken i e-postbrevet.

När du har svarat på alla frågorna i enkäten klickar du på "Klar". Klicka på "Svarsöversikt" för att kontrollera och eventuellt korrigera dina svar.

Om du vill ha en utskrift med dina svar klickar du på symbolen för utskrift. (Endast de frågor som du har besvarat finns med i svarsöversikten.) Dokumentera gärna svaren genom att skriva ut svarsöversikten.

För att skicka in dina svar till Socialstyrelsen klicka på "OK" på sista sidan i enkäten.

Det är möjligt att logga in och göra ändringar i webbenkäten, även efter att du skickat in svaren, fram till sista svarsdagen den **3 juni 2013**.

### 1. Kontaktuppgifter till uppgiftslämnare

Namn \_\_\_\_\_  
Befattning \_\_\_\_\_  
E-postadress \_\_\_\_\_

### ***Ärenden där den ena vårdnadshavaren har dödat den andra***

#### **2. Har ni i er kommun under perioden 2010–2012 haft ärenden med barn där den ena vårdnadshavaren har dödat den andra?**

*Kan innefatta ärenden där vårdnadshavaren är under polisutredning, har åtalats eller dömts.*

- Ja
- Nej
- Vet inte

Kommentar:

---

---

---

---

**3. Antal barn i ärenden där den ena vårdnadshavare har dödat den andra:**

*Kan innefatta ärenden där vårdnadshavaren är under polisutredning, har åtalats eller dömts.*

Skriv 0 (noll) om antalet är 0. Tom ruta tolkas som "uppgift saknas".

Ange antal barn där utredningen slutfördes under år:

2010 \_\_\_\_\_  
2011 \_\_\_\_\_  
2012 \_\_\_\_\_

**4. Har ni i er kommun under perioden 2010–2012 haft ärenden där handläggaren föreslår nämnden att väcka talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra?**

*Föräldrabalken 6 kap. § 7 första stycket:*

*Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.*

- Ja
- Nej
- Vet inte

Kommentar:

---

---

---

---

**5. Har nämnden i något ärende under perioden 2010-2012 - mot handläggarens förslag - beslutat att inte väcka talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra.**

- Ja
- Nej
- Vet inte

**Om ja, beskriv varför nämnden inte väckte talan:**

---

---

---

---

6. Har ni i er kommun under perioden 2010–2012 haft ärenden där nämnden väckt talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra?

- Ja
- Nej
- Vet inte

Kommentar:

---

---

---

---

7. Antal barn i ärenden där nämnden väckt talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra.

Skriv 0 (noll) om antalet är 0. Tom ruta tolkas som "uppgift saknas".

Ange antal barn där utredningen slutfördes under år:

2010	_____
2011	_____
2012	_____

8. Ange målnummer och tingsrättens avgörande för de fall under åren 2010–2012 där nämnden väckt talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra.

Ange *Bifall* eller *Avslag* i fältet för tingsrättens avgörande.

Har det förekommit fler fall än svarsfält nedan, fyll i dessa i svarsfälten på sista raden.

	Målnummer	Tingsrättens avgörande: Bifall/Avslag
Fall 1	_____	_____
Fall 2	_____	_____
Fall 3	_____	_____
Fall 4	_____	_____
Fall 5	_____	_____
Fall 6	_____	_____
Fall 7	_____	_____
Fall 8	_____	_____

### 9. Kommentera gärna de fall som angetts ovan.

Använd samma numrering av fallen som ovan.

Har det förekommit fler fall än svarsfält nedan, kommentera dessa i sista svarsfältet.

Fall 1	_____
Fall 2	_____
Fall 3	_____
Fall 4	_____
Fall 5	_____
Fall 6	_____
Fall 7	_____
Fall 8	_____

### ***Ärenden där det förekommit våld i familjen som medfört bestående fara för barnets hälsa eller utveckling***

**10. Har ni i er kommun under perioden 2010–2012 haft ärenden med barn där det förekommit våld i familjen som befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling?**

*Våld i familjen som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling är en grund för beslut om ändring i vårdnaden enligt Föräldrabalken 6 kap. § 7.*

- Ja
- Nej
- Vet inte

Kommentar:

---

---

---

---

**11. Kan ni ange antalet barn i ärenden där det förekommit våld i familjen som befarat medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling för åren 2010-2012?**

	Ja, säker uppgift	Ja, uppskattning	Nej	Vet inte
2010	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
2011	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
2012	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Kommentar:

---

---

---

**12. Antal barn i ärenden där det förekommit våld i familjen som befarats medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.**

Skriv 0 (noll) om antalet är 0. Tom ruta tolkas som "uppgift saknas".

Ange antal barn där utredningen slutfördes under år:

2010 \_\_\_\_\_  
2011 \_\_\_\_\_  
2012 \_\_\_\_\_

**13. Har ni i er kommun under perioden 2010–2012 haft ärenden där handläggaren föreslår nämnden att väcka talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att det förekommit våld i familjen?**

*Föräldrabalken 6 kap. § 7 första stycket:*

*Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.*

- Ja
- Nej
- Vet inte

Kommentar:

---

---

---

---

**14. Har nämnden i något ärende under perioden 2010-2012 - mot handläggarens förslag - beslutat att inte väcka talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att det förekommit våld i familjen.**

- Ja
- Nej
- Vet inte

**Om ja, beskriv varför nämnden inte väckte talan:**

---

---

---

---

15. Har ni i er kommun under perioden 2010–2012 haft ärenden där nämnden väckt talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att det förekommit våld i familjen?

- Ja
- Nej
- Vet inte

Kommentar:

---

---

---

---

16. Antal barn i ärenden där nämnden väckt talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att det förekommit våld i familjen.

Skriv 0 (noll) om antalet är 0. Tom ruta tolkas som "uppgift saknas".

Ange antal barn där utredningen slutfördes under år:

2010	_____
2011	_____
2012	_____

17. Ange målnummer och tingsrättens avgörande för de fall under åren 2010–2012 där nämnden väckt talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att det förekommit våld i familjen.

Ange *Bifall* eller *Avslag* i fältet för tingsrättens avgörande.

Har det förekommit fler fall än svarsfält nedan, fyll i dessa i svarsfälten på sista raden.

	Målnummer	Tingsrättens avgörande: Bifall/Avslag
Fall 1	_____	_____
Fall 2	_____	_____
Fall 3	_____	_____
Fall 4	_____	_____
Fall 5	_____	_____
Fall 6	_____	_____
Fall 7	_____	_____
Fall 8	_____	_____

**18. Kommentera gärna de fall som angetts ovan.**

Använd samma numrering av fallen som ovan.

Har det förekommit fler fall än svarsfält nedan, kommentera dessa i sista svarsfältet.

Fall 1	_____
Fall 2	_____
Fall 3	_____
Fall 4	_____
Fall 5	_____
Fall 6	_____
Fall 7	_____
Fall 8	_____

**Arbetsätt**

**19. Har er kommun skriftliga rutiner och/eller riktlinjer där frågan om vårdnadsöverflyttning i samband med att den ena vårdnadshavaren har dödat den andra eller att det förekommer våld i familjen berörs?**

- Ja
- Nej
- Vet inte

Kommentar:

---

---

---

---

**Skicka rutin och/eller riktlinje till:**

[vardnadsoverflyttningar@socialstyrelsen.se](mailto:vardnadsoverflyttningar@socialstyrelsen.se)

eller

SOCIALSTYRELSEN  
Olga Gislén  
106 30 Stockholm

**20. För de fall det förekommer sådant våld i familjen att det kan bli aktuellt att väcka talan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken - hur är handläggningen organiserad?**

Beskriv hur handläggningen skulle gå till om ett sådant fall uppstod, även om det inte har förekommit den senaste tiden.

---

---

---

---

**21. Beskriv svårigheter ni i er kommun ser när det gäller frågan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att *den ena vårdnadshavaren har dödat den andra*.**

*Det kan handla om både svårigheter när det gäller bedömningar som praktiska svårigheter.*

---

---

---

---

**22. Beskriv svårigheter ni i er kommun ser när det gäller frågan om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. § 7 Föräldrabalken i samband med att *det förekommer våld i familjen*.**

*Det kan handla om både svårigheter när det gäller bedömningar som praktiska svårigheter.*

---

---

---

---

**23. Övriga kommentarer:**

---

---

---

---